

Emil MOISE*

Lungul drum în lupta pentru dreptul copiilor la libertatea de gândire, de conștiință și de religie: piedici, presiuni, pași înainte

În acest studiu fac un inventar al demersurilor pentru respectarea drepturilor copiilor aflați în unitățile publice de învățământ din România, ale părinților acestora, ale elevilor majori și ale cadrelor didactice, la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și la egalitate de tratament (nediscriminare). Accentul este pus pe drepturile copilului din două motive: copiii sunt partenerii principali în educație, iar drepturile copilului, ca instrument relativ nou de drepturile omului, sunt adesea neglijate. Dreptul copilului la libertatea de gândire, de conștiință și de religie este unul din cele mai des încălcate – adesea în numele libertății religioase a părinților care, în fapt (cel puțin în situația expusă) este tratată ca libertate religioasă a comunității religioase din care fac parte părinții.

În ce măsură respectă autoritățile statului, în România, drepturile copiilor la egalitate de tratament și la libertatea de gândire, de conștiință și de religie? În situația în care este sesizat și somat să remedieze situațiile în care aceste drepturi au fost încălcate, își exercită statul obligația pozitivă de a crea norme sau de a lua măsurile de protecție care se impun? *Exempli gratia*, respectă statul dreptul copilului de a fi protejat împotriva practicilor dăunătoare vieții sau sănătății copilului? Respectă România prevederile Convenției ONU pentru Drepturile Copilului¹, cel mai ratificat instrument de drepturile omului?

În 2013, la o școală (renumită) din București, deși părinții unui copil au anunțat învățătoarea, asistenta medicală a școlii și pe ceilalți părinți că acesta a avut mononucleoză infecțioasă, fiind purtător al virusului contagios încă 18 luni, învățătoarea a dus toții copiii clasei într-o altă sală unde toți copiii școlii, fără acordul părinților (și fără ca măcar aceștia să fie anunțați), au fost împărțășiți de un preot creștin-ortodox, cu aceeași linguriță. Riscul în astfel de cazuri este considerabil – mononucleoza transmițându-se prin orice contact cu saliva, lingurița de folosință comună fiind cel mai eficient mijloc de a împrăștia virusul.

În decembrie 2016, tatăl unui copil, elev la Școala Cezar Bolliac din București, consiliat juridic de Asociația Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință (în continuare, și Asociația), s-a adresat conducerii școlii exprimându-și îngrijorarea ca urmare a anunțării (pentru data de 19 decembrie a aceluși an) a ritualului de împărțire a copiilor, oficiat de un preot ortodox, în incinta unității publice de învățământ, în timpul programului școlar obligatoriu. Invocând prevederile Legii 544/2001 privind informațiile de interes public, tatăl copilului a solicitat unității publice de învățământ să îi transmită o copie de pe cererea

* *Doctorand, Universitatea de Vest Timișoara*
Email: *emfilia@yahoo.com*
Manuscris primit la 20 septembrie 2019.

¹ Pe care a ratificat-o prin Legea nr. 18, 1990.

prin care școlii i-a fost solicitat un astfel de serviciu religios și o copie de pe răspunsul cu acceptul școlii.

De asemenea, cunoscând faptul că ritualul împărtășirii, practicat de Biserica Ortodoxă Română implică administrarea pe cale orală a unei cantități de vin cu aceeași linguriță pentru toți elevii din unitatea școlară respectivă, tatăl copilului și-a exprimat îngrijorarea cu privire la încălcarea normelor de sănătate și de igienă, fapt ce pune în pericol sănătatea copiilor și a solicitat punctul de vedere al conducerii școlii cu privire la acest aspect.

1. Dubla măsură

În decembrie 2018, în vacanța școlară de iarnă, reprezentantul unei organizații neguvernamentale a solicitat directoarei Liceului de Arte „Regina Maria” din Constanța să îi închirieze o sală de spectacole pentru a susține un recital coral de colinde cu intrare liberă (reprezentantul asociației este și dirijor, absolvent al Universității Naționale de Muzică). În discuțiile purtate, după ce reprezentantul asociației, al cărui copil era elev al liceului, a spus că persoanele din cor sunt membre ale cultului adventist de ziua a șaptea, directoarea a susținut că în școli, conform legii, sunt interzise manifestările religioase. Afirmația directoarei proba cunoașterea prevederilor legii educației și ale regulamentului de organizare a unităților publice de învățământ, deși interdicția era discutabilă în cazul prezentat întrucât spectacolul se adresa publicului larg, în timpul vacanței școlare, într-o manifestare culturală.

Cu doar trei luni înainte, însă, directoarea a permis oficierea de către un preot ortodox a unei slujbe religioase confesionale (ortodoxe) la festivitatea de începere a anului școlar, în timpul programului școlar, în prezența copiilor (și a părinților) obligați de altfel să participe. Cum a permis și „sfințirea claselor cu apă sfințită”, tot în timpul programului școlar și tot în prezența copiilor, ceremonial oficiat în fiecare clasă de un preot creștin ortodox.

Slujba religioasă a fost oficiată și la festivitatea din 09.09.2019, iar „sfințirea sălilor de clasă” a avut loc din nou, ambele în timpul programului școlar și în prezența copiilor.

Acest gen de servicii religioase, aprobat în mod nelegal în unitățile publice de învățământ, nu este singurul.

2. Oficierea de slujbe și servicii religioase în unitățile publice de învățământ din România

Este cunoscut faptul că în majoritatea unităților publice de învățământ din România, în prima zi a fiecărui an școlar (dar și în timpul anului școlar, ori de câte ori Biserica, cu complicitatea directorilor unităților publice de învățământ, dorește să marcheze evenimente religioase sau să inaugureze clădiri ori săli de clasă și la sfârșitul anului școlar), s-a instituit o practică nelegală -- care nu a fost reglementată și nici autorizată prin norme ale MEN -- de oficiere a unor slujbe și servicii religioase, susținute de preoți, în incinta instituțiilor menționate. Fapta este cu atât mai gravă cu cât, pe lângă cadrele didactice, persoanele obligate să participe sunt copii, aflați în instituții publice de învățământ, în timpul

programului școlar. Astfel de fapte sunt interzise prin legea educației și prin regulamentul de organizare și funcționare a unităților publice de învățământ și sunt sancționate prin prevederile art. 381 din Codul penal care precizează imperativ că obligarea unei persoane, prin constrângere, să participe la serviciile religioase ale unui cult ori să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult se pedepsește cu închisoare de la unu la 3 ani sau cu amendă.²

Cu referire la oficierea slujbelor și serviciilor religioase în unitățile publice de învățământ, demersurile privind respectarea în școlile publice din România a drepturilor copiilor la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și la egalitatea de tratament au un istoric ce merită relatat. Mai întâi pentru că aceste demersuri au fost susținute (an de an, începând din 2004) și pentru că, pe de o parte, relevă un traseu încărcat de piedici și de răspunsurile negative (nelegale) ale demnitarilor, înalților funcționari sau ale funcționarilor publici din Ministerul Educației și din inspectoratele școlare județene (sau de lipsa răspunsurilor, act de asemenea nelegal), iar pe de altă parte oferă o imagine a demersurilor și a strategiilor gândite și puse în aplicare într-o asemenea luptă cu o miză uriașă. Apoi pentru că, după eforturi susținute care s-au întins pe mai bine de 15 ani, au fost făcuți pași înainte importanți. În al treilea rând pentru că arată teribila presiune pe care Biserica Ortodoxă Română o exercită direct, în continuu, asupra demnitarilor și funcționarilor din Ministerul Educației, a inspectorilor școlari și a directorilor unităților publice de învățământ și indirect asupra cadrelor didactice.

Din 2005 până în prezent, toți miniștrii Educației³, direct sau prin funcționarii delegați să răspundă, au răspuns negativ cererilor prin care s-a solicitat interzicerea manifestărilor religioase în unitățile publice de învățământ (cu excepția celor din cadrul orei de Religie, disciplină facultativă), interdicție reglementată prin prevederile legale privind educația și prin prevederile legii penale. Mai mult, ministrul actual al Educației⁴ a refuzat în mod explicit să pună în aplicare două hotărâri în acest sens: Hotărârea 706/06.12.2017 a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării (în continuare, și CNCD) și Hotărârea 1871/31.05.2019 a Curții de Apel București.

3. Primul demers ajuns în fața autorităților judiciare

În anul 2006, în baza prevederilor art. 31 din Constituția României și ale Legii 544/2001 a informațiilor de interes public, Asociația Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință a solicitat ministrului Educației să îi comunice numărul unităților publice de învățământ din România care, la începutul anului școlar 2005/2006, au permis oficierea de slujbe și servicii religioase în timpul programului școlar.

Ministerul Educației a refuzat transmiterea informațiilor publice solicitate, motivând că nu le deține și că Asociația trebuie să se adreseze în mod direct unităților publice de învățământ.

² Codul penal în vigoare la data redactării articolului.

³ Cu o singură excepție, menționată infra.

⁴ La data redactării prezentului articol ministru al Educației, începând cu data 02.08.2019, este Valer Daniel Breaz.

Asociația a revenit cu o reclamație administrativă (în conformitate cu prevederile Legii 544/2001 și ale Normelor de aplicare a acestui act normativ) în care a explicat că refuzul furnizării informațiilor publice este nelegal și că Asociația nu se poate adresa celor peste 7000 de unități publice de învățământ din România (în schimb, Ministerul Educației are pârghiile tehnice necesare pentru a comunica cu unitățile subordonate, dar și posibilitatea facilă de a controla executarea dispozițiilor pe care le poate transmite).

Ca răspuns la reclamația administrativă, Ministerul Educației a revenit la decizia inițială și a solicitat tuturor inspectoratelor școlare să colecteze informațiile solicitate și să le transmită Asociației. Din adresele transmise de inspectoratele școlare județene reiese că la nivelul acestor instituții publice se știa de oficierea slujbelor și serviciilor religioase în unitățile publice de învățământ, în timpul programului școlar, că aceste slujbe (cel puțin în unele județe) erau oficiate și în unitățile de învățământ preșcolar (pentru care legislația privind educația nu alocă ore de educație religioasă confesională). Mai mult (cel puțin în unele județe), organizarea ofierii de slujbe și servicii religioase în unitățile publice de învățământ era planificată în amănunt și condusă de inspectorul școlar de Religie, funcționar public⁵ aflat în subordinea inspectoratului școlar județean și a Ministerului Educației.

Citez din (unele dintre) răspunsurile primite de la inspectoratele școlare⁶: Inspectoratul Școlar Județean (ISJ) Sibiu: „vă comunicăm că în toate unitățile școlare deschiderea anului școlar 2005/2006 s-a făcut și cu prezența preoților care au oficiat slujbe religioase”⁷; ISJ Alba: „nu posedăm o asemenea statistică (...) directorii unităților de învățământ au invitat preoții în școli pentru a oficia slujbe religioase”⁸; ISJ Bihor: „în 615 unități din județul Bihor, din care 251 grădinițe, 315 școli gimnaziale, 49 licee, colegii, grupuri școlare și școli speciale, s-au oficiat slujbe religioase de către reprezentanți ai Bisericii”⁹; ISJ Brăila: „în județul Brăila, la începutul anului școlar 2005/2006 au avut loc slujbe religioase în toate unitățile școlare. Preotul Gheorghe Ștefan, inspector de religie, a întocmit o planificare a celor 150 de preoți, în așa fel încât la toate cele 78 de școli (27 din municipiu și 51 din județ) și la cele 23 de licee și grupuri școlare (18 din municipiu și 5 din județ) s-au ținut slujbele religioase cu ocazia începerii noului an școlar”¹⁰; ISJ Bistrița Năsăud: „în școlile din județul Bistrița Năsăud, la începutul anului școlar 2005-2006, ca de altfel în fiecare an, se săvârșește slujba de „TE DEUM” în fiecare școală din sectorul rural de către preotul paroh, iar în sectorul urban se organizează cu preoții din oraș plus alți preoți din sectorul rural, așa încât să fie cuprinse toate școlile”¹¹; ISJ Constanța: „în județul nostru s-a instituit această tradiție de a susține la începutul anului școlar o slujbă religioasă în fiecare unitate

5 Calitate stabilită de Codul penal pentru orice persoană care exercită permanent sau temporar, cu orice titlu, indiferent cum a fost investită, o însărcinare de orice natură, retribuită sau nu, în serviciul unei unități publice (art. 147 din Codul penal în vigoare la data respectivă).

6 Aflăte în arhiva Asociației.

7 Adresa nr. 58/18.01.2006 a ISJ Sibiu.

8 Adresa nr. 62/17.02.2006 a ISJ Alba. Este interesant de observat că deși afirmă că nu au o asemenea statistică, reprezentanții ISJ Alba știu totuși că directorii invită preoții în școli pentru oficierea de slujbe religioase (nu se menționează o solicitare din partea copiilor sau a părinților acestora).

9 Adresa nr. 69/19.01.2006 a ISJ Bihor.

10 Adresa 537/18.01.2006 a ISJ Brăila.

11 Adresa nr. 951/16.01.2006 a ISJ Bistrița Năsăud.

de învățământ cu personalitate juridică (implicând și unitățile arondate acesteia). Drept urmare, toate unitățile școlare din județul Constanța au beneficiat de serviciul religios la începutul anului școlar 2005/2006 (553 de unități de învățământ)¹²; ISJ Covasna: „există cutuma ca la începutul anului școlar preoții să fie invitați la deschiderea festivă unde să rostească Rugăciunea dedicată acestui moment, să binecuvânteze elevii și profesorii”¹³; ISJ Vâlcea: „în toate unitățile școlare au fost oficiate slujbe religioase”¹⁴; din adresa transmisă de ISJ Dolj rezultă că au fost oficiate slujbe religioase în toate unitățile publice de învățământ, inclusiv în cele de învățământ preșcolar; ISJ Galați: „vă comunicăm că au avut loc slujbe religioase cu ocazia începutului noului an școlar în 531 unități școlare.”¹⁵; ISJ Maramureș: „La fiecare început de an școlar se fac ceremonii religioase în majoritatea școlilor din județ -- din 295 de unități școlare s-au făcut slujbe religioase în 230 (nu s-au făcut slujbe religioase în grădinițe și în câteva localități/ unități școlare în care din diferite motive a lipsit preotul)”¹⁶; ISJ Sălaj: „Au avut loc slujbe religioase în toate școlile din mediul urban și în centrele de comună”¹⁷; ISJ Timiș: „În județul Timiș toate școlile din mediul rural au început anul școlar cu o slujbă religioasă; în școlile urbane au existat câteva excepții”¹⁸; ISJ Tulcea: „la începutul anului școlar 2005/2006, în unitățile școlare din județul Tulcea s-a oficiat slujba de Tdeum, în multe școli clasele au fost stropite cu „aghiazmă”. Această acțiune a fost o prioritate a inspectorului de religie care împreună cu Protopopul de Tulcea a repartizat pentru fiecare școală 1-2 preoți care au oficiat slujba de Tdeum în toate școlile”¹⁹; ISJ Vrancea: „cu excepția a 5 unități școlare în tot județul Vrancea deschiderea anului școlar s-a făcut cu un Te-Deum sau cu o rugăciune specifică momentului, în procent de 99%”²⁰.

În luna septembrie 2006 *Asociația* a sesizat, prin Parchetul General, toate parchetele din România reclamând că în situațiile expuse directorii unităților respective de învățământ – cu complicitatea preoților care au oficiat serviciile religioase – au săvârșit infracțiunile sancționate prin articolele 247, 248, 249²¹ și 318²² din Codul Penal.

12 Adresa de răspuns a ISJ Constanța ca urmare a solicitării Ministerului Educației nr. 21413/04.01.2006.

13 Adresa nr. 48/16.01.2006 a ISJ Covasna.

14 Adresa nr. 78/19.01.2006 a ISJ Vâlcea.

15 Adresa nr. 75/10.01.2006 a ISJ Galați.

16 Adresa nr. 55/12.01.2006 a ISJ Maramureș.

17 Adresa nr. 272/17.01.2006 a ISJ Sălaj.

18 Adresa nr. 78/15.01.2006 a ISJ Timiș.

19 Adresa de răspuns ca urmare a solicitării Ministerului Educației nr. 21413/04.01.2006.

20 Adresa nr. 48/19.01.2006 a ISJ Vrancea.

21 Art. 247 (îngrădirea, de către un funcționar public, a folosinței sau a exercițiului drepturilor unei persoane ori crearea pentru aceasta a unei situații de inferioritate pe temei de religie se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani), art. 248 (fapta funcționarului public, care, în exercițiul atribuțiilor sale de serviciu, cu știință, nu îndeplinește un act ori îl îndeplinește în mod defectuos și prin aceasta cauzează o tulburare însemnată bunului mers al unei instituții de stat se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani, art. 249 (încălcarea din culpă, de către un funcționar public, a unei îndatoriri de serviciu, prin neîndeplinirea acesteia sau prin îndeplinirea ei defectuoasă, dacă s-a cauzat o tulburare însemnată bunului mers al unei instituții de stat ori o vătămare importantă intereselor legale ale unei persoane, se pedepsește cu închisoare de la o lună la 2 ani sau cu amendă) – Codul penal în vigoare la data denunțului.

22 Art. 318 din Codul penal în vigoare la data denunțului: fapta de a obliga o persoană, prin constrângere, să participe la serviciile religioase ale unui cult, sau să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult, se pedepsește cu închisoare de la o lună la 6 luni (în Codul penal actual cuantumul pedepsei a fost mărit de 5 ori).

În discuțiile purtate, procurorii sau funcționarii Poliției judiciare desemnați pentru cercetarea faptelor sesizate au confirmat caracterul penal al faptelor, însă aceștia, în majoritatea cazurilor, și-au exprimat neputința invocând „numărul mare de cazuri”, susținând în mod explicit ca Asociația să implice Ministerul Educației și inspectoratele școlare²³.

Începând din 2004, la începutul fiecărui an școlar, în vederea asigurării interesului superior al copiilor, Asociația a solicitat prin petiții înregistrate la Ministerul Educației, sau la toate inspectoratele școlare județene, să se dispună respectarea Constituției României, a legislației privind educația, a legislației privind libertatea religioasă, a legislației privind combaterea discriminării și a legislației penale și astfel să se dispună interzicerea oficerii de slujbe religioase în incinta unităților publice de învățământ în timpul programului școlar.

De regulă, nici Ministerul Educației, nici inspectoratele școlare nu răspundeau la petiții, iar atunci când răspundeau – prin adrese care nu respectau prevederile imperative ale legislației privind activitatea de soluționare a petițiilor -- afirmau că școlile organizează autonom festivitatea de început de an școlar, inclusiv oficierea de slujbe sau servicii religioase sugerând că Asociația ar trebui să se adreseze direct școlilor.

4. Răspunsul favorabil al ministrului Educației

Demersurile Asociației privind interzicerea de facto a oficerii slujbelor și serviciilor religioase în unitățile publice de învățământ nu pot fi separate de celelalte demersuri privind respectarea dreptului la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și la egalitate în fața legii, cu referire la copiii înscriși în unitățile publice de învățământ: demersurile privind retragerea simbolurilor religioase de pe pereții sălilor de clasă (cu excepția celor în care se desfășoară cursurile disciplinei Religie), demersurile privind titularizarea nelegală a cadrelor didactice care predau Religia (materie facultativă, confesională), demersurile privind eliminarea înscrierii obligatorii a copiilor pentru studiul Religiei în școlile publice, demersurile privind eliminarea discriminării create prin luarea în considerare a mediei obținute la disciplina Religie la calculul mediei generale și pentru obligarea Ministerului Educației de a oferi copiilor o disciplină alternativă disciplinei Religie, demersurile privind înlăturarea din funcțiile de decizie ale școlilor, inspectoratelor și ale Ministerului Educației a cadrelor didactice care predau Religie și a funcționarilor cu studii superioare în teologie, datorită subordonării acestora cultului religios căruia i-au jurat supunere sau de la care au fost nevoiți să obțină binecuvântare pentru a putea ocupa funcțiile în sistemul public de educație (este vorba de funcțiile de diriginți, șefi de catedre, membri în consiliile profesionale sau de administrație, directori, inspectori, inspectori școlari generali,

²³ Mai mulți procurori au purtat discuții cu reprezentantul Asociației cerând lămuriri asupra elementelor constitutive ale infracțiunilor reclamate. Un procuror din Sibiu a afirmat că „este clar că aveți dreptate, dar nu am cum să propun arestarea tuturor directorilor de școli din județ”. O polițistă de la Poliția Judiciară Constanța a spus că „pentru mine e clară situația, îmi amintesc că atunci când eram elevă nu doream să participăm la slujba religioasă de la începutul anului școlar și odată chiar am sărit gardul căci nu ne lăsau să ieșim din școală în timpul oficerii slujbei. O să propun începerea urmării penale împotriva directorilor care au aprobat oficierea de slujbe religioase” – date din arhiva Asociației.

funcționari sau înalți funcționari cu funcții de decizie în Ministerul Educației).

Cum acest articol se referă, în special, la demersurile privind interzicerea oficerii de slujbe și servicii religioase în școlile publice, voi aminti doar unul din succese: Decizia 669/2014 a Curții Constituționale a României (CCR), pentru relevanța pe care o are în asigurarea dreptului la libertatea de gândire, de conștiință și de religie a copiilor înscriși în școlile publice din România.

Prin Decizia nr. 669/2014 Curtea Constituțională²⁴ a declarat ca neconstituționale prevederile din legile educației care impuneau înscrierea din oficiu a tuturor elevilor pentru studiul disciplinei confesionale Religie și astfel înscrierea pentru studiul Religiei a fost reglementată prin procedură *opt in*, față de varianta neconstituțională *opt out*.

În afara admiterii excepției care a făcut obiectul sesizării, Decizia 669/2014 a CCR are o importanță în stabilirea unei interpretări clare a prevederilor constituționale privind respectarea drepturilor copilului și ale părinților la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și la egalitate în fața legii.

O astfel de interpretare a fost oferită de CCR și prin Decizia nr. 72/1995²⁵ însă transpunerea în legislația privind educația a prevederilor acestei decizii a fost dublată de reglementarea Religiei ca parte a trunchiului comun, ceea ce a dat naștere la interpretări -- neoficiale, dar care, uneori, au fost transpuse, temporar, în acte normative -- prin care Religia era considerată materie opțională sau chiar obligatorie²⁶.

Decizia din 2014 a CCR trasează o distincție clară și evidentă: disciplina Religie nu poate fi predată decât elevilor care au solicitat în scris (direct pentru cei majori sau prin părinți ori tutori pentru cei minori) înscrierea pentru studiul acestei materii și astfel manifestările religioase nu pot avea loc în școală decât în cadrul orei alocate disciplinei confesionale, facultative, Religie (de altfel, manifestările religioase în unitățile publice de învățământ sunt interzise prin prevederi din *noua lege*²⁷ a educației și din Regulamentul de Organizare și Funcționare a Unităților de Învățământ Preuniversitar²⁸ (în continuare, și ROFUIP) și sunt sancționate penal).

Prin petiția nr. 129/06.09.2016²⁹, *Asociația* a sesizat ministrului Educației Naționale încălcarea, în majoritatea unităților publice de învățământ, a prevederilor legale privind interzicerea prozelitismului religios.

Prin petiția susținută de peste 1500 de persoane, *Asociația* a adresat rugămintea ca, în baza prerogativelor funcției și în conformitate cu prevederile Constituției României, ale

²⁴ Publicată în M. Of. nr. 59 din 23.01.2015.

²⁵ Publicată în M. Of. nr. 167 din 31 iulie 1995.

²⁶ A se vedea, în acest sens, Emil Moise, „Relația Stat-Biserică în privința educației religioase în școlile publice din România”, în *Journal for Studies of Religions and Ideologies*, nr. 7, Spring, 2004, și Smaranda Enache, *op. cit.* (în chestionarele analizate în studiul care face obiectul lucrării, elevii, părinții, cadrele didactice și inspectorii școlari menționau că Religia este disciplină obligatorie).

²⁷ Legea nr. 1/2011, publicată în M. Of. nr. 18 din 10.01.2011. Manifestările religioase sunt interzise în unitățile publice de învățământ prin prevederile art. 7 în care se menționează imperativ: „în unitățile, în instituțiile de învățământ și în toate spațiile destinate educației și formării profesionale sunt interzise activitățile de natură politică și prozelitismul religios”.

²⁸ Aprobat prin Ordinul ME nr. 5079/2016, publicat în M. Of. nr. 720/19.09.2016. În art. 4 se menționează că „unitățile de învățământ se organizează și funcționează independent de orice ingerințe religioase, în incinta acestora fiind interzise organizarea și desfășurarea activităților de prozelitism religios”.

²⁹ Înregistrată la MEN la nr. 9119F/08.09.2016.

Legii 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, ale Legii 1/2011, a învățământului, ale ROFUIP, ale OG 137 privind combaterea discriminării, ministrul Educației să dispună respectarea dreptului fundamental al copilului la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și dreptul la egalitate în fața legii și astfel, legat de cele sesizate, să nu se mai officieze servicii religioase în incinta unităților publice de învățământ.

O petiție cu un conținut similar a fost adresată Camerei Deputaților de Uniunea Bisericii Creștine după Evanghelie din România, prin adresa nr. 494/19.02.2015.

După mai multe insistențe, în data de 01.11.2016 reprezentantul *Asociației* a fost primit în audiență la ministrul Educației Naționale, Mircea Dumitru. Cele două petiții, una privind neaplicarea prevederilor legale în cazul înscrierii la ora de Religie, cealaltă, privind oficierea slujbelor religioase în școli au fost discutate cu ministrul Educației Naționale, în prezența consilierului pe probleme de tineret și relația cu societatea civilă, Andrei Mihai Crăciun.³⁰

În urma prezentării situației, ministrul Educației Naționale a confirmat nelegalitatea aspectelor sesizate, a răspuns afirmativ solicitărilor *Asociației* și a dispus redactarea și expedierea de urgență a două adrese către inspectoratele școlare³¹, una în care să se menționeze interzicerea prozelitismului religios în conformitate cu prevederile ROFUIP și ale Legii educației (cu referire explicită la interzicerea slujbelor și a serviciilor religioase în incinta unităților publice de învățământ), iar cealaltă în care să se menționeze obligativitatea depunerii unei cereri de către părinții elevilor, sau de către elevii majori care doresc să studieze Religia în anul școlar 2017/2018.

Nu este lipsit de relevanță că la deschiderea anului școlar 2016/2017 la care au participat ministrul Educației și Președintele României, la Colegiul Național „Mihai Eminescu” din București nu s-a oficiat slujbă religioasă, contrar practicii nelegale din anii precedenți a altor unități publice de învățământ. De asemenea, tot contrar obișnuinței nelegale, la deschiderea anului universitar 2017/2018, la Universitatea Ovidius din Constanța, la care a participat Președintele României, Administrația prezidențială a solicitat să se renunțe la oficierea slujbelor religioase, iar solicitarea a fost soluționată favorabil, conform legii³².

5. Înfruntarea deciziilor ministrului Educației de către subordonați

Deși răspunsul ministrului Educației la cele două petiții a fost afirmativ, iar ordinele date au fost clare și fără echivoc, acestea nu au fost puse în aplicare.

Pe 13.12.2016, mult în afara termenului legal³³, *Asociația* a primit un alt răspuns decât cel dat de ministrul Educației Naționale și doar la una dintre petiții, cea referitoare la

30 Două petiții cu conținut similar au fost adresate de *Asociație* tuturor inspectoratelor școlare județene, însă răspunsul și deciziile ministrului Educației au fost acoperitoare.

31 Cele două decizii ale ministrului Educației au fost luate în prezența reprezentantului *Asociației*, iar ministrul a transmis consilierului domniei sale să le redacteze de urgență și să le transmită inspectoratelor școlare.

32 Informațiile pot fi citite și aici: <http://evz.ro/premiera-iohannis-interzis-slujba-religioasa.html> - accesat în 02.01.2018.

33 Dar după aflarea rezultatului alegerilor în urmă cărora se știa că Mircea Dumitru nu va mai fi, în continuare, ministru al Educației. Cum cel târziu pe 12.12.2016 se știa care va fi configurația Parlamentului și deci ce partid/coaliție va numi guvernul, funcționarii din MEN *s-au grăbit* să trimită răspunsul.

înscrierea elevilor pentru studiul Religiei. Răspunsul nu avea legătură cu ce fusese solicitat și, în mod abuziv, era contrar dispozițiilor ministrului Educației Naționale. Ministerul Educației nu a răspuns, în scris, și la petiția privind interzicerea oficierei slujbelor și serviciilor religioase în școlile publice.

Cum în contextul dat nu exista nicio altă posibilitate de a-i aduce la cunoștință ministrului Educației Naționale sabotarea hotărârilor domniei sale în chiar ministerul pe care îl conducea, în data de 21.12.2016, *Asociația* a publicat o scrisoare deschisă adresată ministrului încă în funcție, în speranța că apelul va ajuta la oprirea siluirii legii și a încălcării drepturilor copiilor de către cei chemați să le respecte și să le susțină.

Odată cu plecarea fostului ministru Mircea Dumitru, în urma rezultatelor alegerilor parlamentare din data de 11.12.2016, funcționarii Ministerului au asumat public poziția BOR privind metodologia înscrierii la ora de Religie și oficierea de slujbe religioase în unitățile publice de învățământ, înfruntând astfel decizia 669 a CCR, legea amendată a învățământului, legislația privind combaterea discriminării, ROFUIP și prevederile Codului penal.

Considerând că este inadmisibil ca o situație în care drepturile copiilor sunt încălcate cotidian să fie continuată prin neglijența în serviciu a unor directori sau inspectori școlari, mai ales după ce această situație a fost sesizată și cu atât mai mult după ce ministrul Educației a hotărât și dispus remedierea de urgență a acesteia, prin petiția cu nr. 141/29.11.2016³⁴ *Asociația* a solicitat ministrului Educației Naționale să dispună investigarea situației reclamate și, ținând cont de situația gravă creată și de presiunile care au fost exercitate în detrimentul interesului superior al copiilor, să se implice personal în investigarea faptelor.

De asemenea, *Asociația* a rugat ministrul Educației Naționale să dispună executarea de urgență a dispozițiilor pe care le-a enunțat în data de 01.11.2016.

Și această petiție a rămas fără răspuns.

Un email din partea *Asociației*, către directoarea de cabinet a ministrului Educației Naționale, în care era prezentată situația, a rămas, la fel fără răspuns. Cum petițiile fuseseră înregistrate la Cabinetul ministrului Educației, era, conform legislației de soluționare a petițiilor, obligația funcționarilor de acolo să verifice și să spună ce s-a întâmplat cu petițiile și cu procedura de punere în aplicare a dispozițiilor ministrului Educației Naționale.

O scrisoare detaliată către secretarul de stat din MEN³⁵ a rămas, la fel, fără rezultat. În joc erau drepturile a peste două milioane de copii aflați în unitățile publice de învățământ din România³⁶.

34 Înregistrată la MEN la nr. 9685F/29.11.2016.

35 Sorin Costreie.

36 O situație oarecum similară a fost cea de la ISJ Buzău unde, în audiență, doamna inspectoare școlară generală a transmis reprezentantului *Asociației* că are dreptate și că va transmite unităților publice de învățământ din subordine să respecte legislația în ambele situații semnalate. După expirarea termenului legal de răspuns, întrebată de ce nu a pus în aplicare deciziile luate, a menționat că, până la urmă, a făcut așa cum au făcut și celelalte inspectorate.

6. Un alt palier juridic, un al doilea pas înainte: oficierea slujbelor religioase în unitățile publice de învățământ, o practică discriminatorie

În data de 05.09.2017, urmărind interesul superior al copiilor, luând în considerare prevederile internaționale, constituționale și naționale privind drepturile copiilor cu referire, în special, la dreptul la egalitate în fața legii, dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și dreptul la educație, prin adresa nr. 96/01.09.2017³⁷, Asociația și reprezentantul acesteia³⁸, în nume personal (în calitate de cadru didactic), s-au adresat Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării cu rugămintea de a confirma și sancționa discriminarea creată prin oficierea slujbelor religioase – la începutul și în cursul anului școlar – în unitățile publice de învățământ din România.

Petiția a fost susținută în special cu referire la drepturile copiilor, însă, în adresarea personală a reprezentantului Asociației, referințele legale avute în vedere vizau prevederile privind drepturile omului.

În petiție Asociația a argumentat că unitățile publice de învățământ discriminează copiii care sunt crescuți acasă în altă confesiune, în familii agnostice, sau non-teiste și chiar copiii crescuți în aceeași religie precum cea oficiată în școli dar care nu au ales pentru studiu Religia și nu doresc primirea unor astfel de servicii religioase prin care statul le încalcă dreptul fundamental la egalitate în fața legii, în legătură cu dreptul fundamental la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și dreptul fundamental la educație.

Asociația și reprezentantul acesteia (în nume personal) au argumentat că oficierea de slujbe religioase la începutul și în cursul anului școlar reprezintă un act de discriminare și față de cadrele didactice care nu participă sau/și se opun acestor practici ilegale, ducând la marginalizarea lor și la punerea lor într-o situație vulnerabilă, situații care reprezintă chiar esența discriminării. Faptul că aceste cadre didactice sunt obligate să participe la deschiderea anului școlar după formula religioasă arată că impactul concret al marginalizării și vulnerabilizării reprezintă o discriminare directă.

Astfel, întrucât în mod clar și evident oficierea de slujbe religioase în unitățile publice de învățământ are natura unui act de prozelitism religios, aceasta constituie o discriminare față de elevii care sunt crescuți acasă în altă confesiune, în familii agnostice, sau non-teiste și chiar elevii crescuți în confesiunea respectivă, dar care nu au optat pentru studiul Religiei în școală (dacă sunt majori) sau ai căror părinți nu au optat (în cazul elevilor minori) și față de cadrele didactice (obligate să asiste) și care nu împărtășesc valorile religiei ale cărei idei sunt transmise (reprezentantul Asociației reclamând că s-a aflat în această, din urmă, situație).

De asemenea, în petiția către CNCD Asociația a amintit cazul notoriu al profesorului de cultură civică, istorie și geografie, Emil Marcu, care în anul 2007 a fost nevoit să părăsească școala și comunitatea din comuna Boghești, județul Vrancea, fiind marginalizat de colegi și de săteni deoarece nu a vrut să sărute crucea întinsă în acest scop de preotul care oficia o slujbă, în incinta școlii, în timpul programului școlar, cu ocazia deschiderii

37 Înregistrată la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (în continuare, și CNCD) la nr. 4511/05.09.2017 (Dosar 462/2017).

38 Autorul articolului.

anului școlar 2006/2007³⁹.

Ca exemplu de bune practici Asociația a atașat cererii adresa prin care, referindu-se la deschiderea anului școlar 2014/2015, Ministerul Educației din Republica Moldova a solicitat directorilor unităților publice de învățământ ca, în respectarea prevederilor legii educației și ale art. 14 din Convenția privind Drepturile Copiilor, să excludă ritualurile religioase din organizarea evenimentelor școlare.

De asemenea, Asociația s-a adresat Ministerului Educației și tuturor celor 41 de inspectorate școlare județene și Inspectoratului Școlar al municipiului București printr-o petiție susținută de peste 870 de persoane..

În data de 08.09.2017 16 organizații neguvernamentale⁴⁰ au adresat o scrisoare deschisă ministrului Educației⁴¹ intitulată „Slujbele religioase din școli, un atentat la laicitatea învățământului”.

Citez din scrisoarea deschisă:

Acțiunile de prozelitism religios sunt interzise explicit de Legea Educației și Statul este dator a-și păstra neutralitatea vis-a-vis de diferitele confesiuni. Organizarea de astfel de servicii religioase în unitățile școlare obligă toți elevii să ia parte la ele, reprezentând o încălcare gravă a drepturilor fundamentale ale copiilor la libertatea de gândire, de conștiință și de religie, faptă sancționată de prevederile Art. 381 Codul Penal. Ca urmare, organizațiile semnatare vă solicită să interziceți organizarea de slujbe religioase în incinta unităților publice de învățământ din România, atât la începerea noului an școlar, cât și pe întreaga sa desfășurare și să luați măsurile care se impun, pentru a vă asigura că toți directorii unităților publice de învățământ din România cunosc și aplică legea.

Nu numai că ministrul Educației nu a dat curs celor solicitate de Asociație în petiția transmisă și de organizațiile neguvernamentale în scrisoarea deschisă pe care i-au adresat-o, dar în 11 și 12.09.2017 a participat la deschiderea anului școlar la Liceul Tehnologic „Alexandru Filipașcu” din comuna Petrova, respectiv la Școala din localitatea Vișeu de Jos, Maramureș, unde, în prezența domniei sale, au fost oficiate slujbe religioase.

Prin adresa nr. 98/06.09.2017, Asociația s-a adresat Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române (în continuare, și BOR) cu rugămintea ca, în baza prerogativelor funcției și în conformitate cu prevederile legale, să transmită preoților aflați în slujba BOR să nu mai officieze slujbe și servicii religioase în unitățile publice de învățământ.

Petiția a rămas, de asemenea, fără răspuns.

Pe 11.09.2017 Asociația a redactat și transmis o scrisoare deschisă adresată directorilor unităților publice de învățământ și a inițiat o petiție on line pentru susținere. Citez din

39 Despre caz se poate citi aici <http://evz.ro/dascal-exilat-fiindca-n-a-pupat-crucea-428771.html>, accesat la 06.10.2019.

40 Asociația Secular-Umanistă din România (ASUR), Asociația Umanistă Română, Asociația ACCEPT, Ateliere Fără Frontiere, ActiveWatch, Grupul CARE, Asociația Viitorul Tinerilor, Alianța Națională a Organizațiilor Studentești din România (ANOSR), Asociația Sens Pozitiv, Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință, ACTEDO – Centrul de Acțiune pentru Egalitate și Drepturile Omului, APADOR-CH, Societatea de Analize Feministe AnA, Fundatia United Way, Miliția Spirituală și CPE – Fundatia Centrul Parteneriat pentru Egalitate.

41 La acea dată ministrul Educației era Liviu Marian Pop.

textul scrisorii :

Directorii care aprobă oficierea serviciilor religioase în școlile publice (printre care slujba religioasă oficiată la începutul anului școlar) vor trebui să răspundă pentru acest abuz comis împotriva copiilor. Aceștia încalcă legea și nu au nicio justificare legală în favoarea aprobării oficierei de slujbe religioase. Nu există nicio adresă din partea Ministerului Educației sau a inspectoratelor școlare care să poată fi invocată în apărarea domniilor lor în cazul unor plângeri. Vă rugăm să respectați drepturile copiilor așa cum au fost consacrate prin prevederi legale și să nu permiteți oficierea de servicii religioase în unitățile publice de învățământ pe care le conduceți!

Asociația a primit plângeri ale unor părinți care au reclamat că în cadrul festivității de început de an școlar copiii acestora au fost obligați să asiste la slujbe religioase, în localitățile Arad, Argeș, Bihor (unde, eg, la Școala gimnazială nr. 2 Hinchiriș, copiii au fost obligați, în plus, să participe și la slujbe religioase oficiate în biserică), Botoșani, București (la unele școli, cum ar fi Școala generală Leonardo da Vinci, sau Școala nr. 86, sector 3, slujba religioasă a ținut mai mult decât discursul directoarei, sau la altele, slujba religioasă a ținut mai mult de o jumătate de oră), Buzău, Constanța (unde, la Liceul de arte „Regina Maria” slujba religioasă a fost urmată și de „sfințirea sălilor de clasă cu aghiazmă”), Hârșova, Eforie Nord, Cluj, Târgoviște, Băilești (unde, la Școala gimnazială Amza Pellea slujba religioasă a fost urmată și de „sfințirea sălilor de clasă”), Galați, Giurgiu, Miercurea – Ciuc, Iași (unde, la Școala Ionel Teodoreanu slujba religioasă a ținut mai mult decât discursul directoarei), Otopeni (unde, la Liceul Ioan Petruș slujba religioasă a fost oficiată de 7 preoți ortodocși), Școala din Tăuții Măghereș (Maramureș), Satu Mare, Timișoara (unde, la Colegiul Național Bănățean, slujba religioasă a fost oficiată de episcopul vicar Paisie Lugojanul care i-a și muștrat pe copii că „nu sunt în stare să asculte”). La Școala „Sfântul Andrei”, sector 6, București, copiii au răspuns, în cor, cu „Nu” când preotul a întrebat dacă sunt de acord să rosrească o rugăciune. Deși copiii s-au opus, preotul a acuzat copiii spunând că sunt „o adunătură oarecare” și a oficiat slujba religioasă în timp ce funcționarul public prezent folosea telefonul pentru a citi și a trimite mesaje, iar cele două directoare vorbeau amuzate între ele. „Toate cărțile sunt ateiste, afară de cartea de Religie, să facem un demers la ministerul învățământului pentru că toate manualele sunt ateiste”, a continuat preotul fără ca vreuna din directoare să intervină⁴².

Prin Hotărârea nr. 706.06.12.2017, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a decis că faptele sesizate reprezintă discriminare „în măsura în care participarea la activitățile cu caracter religios în învățământul preuniversitar se desfășoară fără acordul prealabil al părinților elevilor minori, respectiv al elevilor majori, având caracter obligatoriu, cu consecințe disciplinare sau de altă natură”.

Atât în motivarea hotărârii cât și în dispozitiv, CNCD a recomandat Ministerului Educației „să elaboreze o normă juridică care reglementează activitățile cu caracter religios în unitățile de învățământ preuniversitar...”.

42 A se vedea și Emil Moise, „Dacă Biserica Ortodoxă Română încalcă în mod repetat legea, nu rămâne decât să i se retragă statutul de cult recunoscut”, *Adevărul*, 06.09.2018.

Deși în recunoașterea discriminării CNCD menționează condiții care nu sunt prevăzute în legislația privind discriminarea⁴³, prin Hotărârea 706/2017 care confirmă discriminarea copiilor prin oficierea de slujbe și servicii religioase, CNCD face al doilea pas important în stabilirea ca nelegală a oficierei slujbelor și serviciilor religioase în unitățile publice de învățământ, după cel făcut de ministrul Educației prin răspunsul din data de 01.11.2016 menționat supra.

Ministerul Educației nu a contestat hotărârea CNCD în termenul legal – și nici în afara acestuia – și astfel hotărârea a devenit executorie rămânând în sarcina autorității publice centrale să elaboreze norma legală recomandată de CNCD.

Petițiile adresate de Asociație (din nou) Ministerului Educației, inspectoratelor școlare și Bisericii Ortodoxe Române au rămas, ca și în anii anteriori, fără răspuns.

La deschiderea anului școlar 2017/2018 au fost, din nou, oficiate slujbe și servicii religioase în majoritatea unităților publice de învățământ, faptă stabilită deja ca discriminatorie împotriva copiilor din unitățile publice de învățământ prin hotărârea definitivă și executorie⁴⁴ a CNCD. Ministerul Educației nu a dispus nicio măsură pentru înlăturarea situației discriminatorii lăsând, din nou, sute de mii de copii⁴⁵ pradă discriminării în scopul satisfacerii intereselor cultelor religioase, în special al BOR.

7. Curtea de Apel București – al treilea demers, un nou pas

Prin adresa nr. 1/02.01.2018, Asociația s-a adresat Curții de Apel București⁴⁶ împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării în vederea I. constatării nelegalității și anulării Hotărârii nr. 706/06.12.2017 și astfel în vederea II. recunoașterii situației discriminatorii create prin oficierea slujbelor religioase – la începutul și în cursul anului școlar – în unitățile publice de învățământ din România. Solicitarea Asociației era în sensul în care slujbele religioase nu pot fi oficiate în unitățile publice de învățământ și pentru că sunt discriminatorii pentru copii și cadre didactice (fiind interzise deja prin prevederile legale menționate). În plus, reprezentantul Asociației, în nume personal, a contestat faptul că CNCD nu s-a pronunțat cu privire la discriminarea sa directă și personală.

43 Cererea părinților nu înlătură caracterul discriminatoriu al unei fapte îndreptate împotriva drepturilor unor copii, cum nici acordul consiliului de administrație al unei școli nu o poate face. Mai mult, acordul căror părinți trebuie cerut? Al tuturor? Al celor majoritari? Acordul acestora din urmă nu ar înlătura caracterul discriminatoriu al faptei, cu referire la copiii aflați în minoritate, ba din contră, ar constitui o circumstanță agravantă. În plus, poate justifica acordul (tuturor) părinților discriminarea cadrelor didactice obligate să asiste la slujbe religioase și care nu împărtășesc valorile religiei ale cărei valori sunt transmise? O altă temă o ridică vârsta de la care copiii pot alege, independent de părinții lor, să asiste sau să participe la servicii și slujbe religioase (a se vedea Emil Moise, „Dreptul copilului la libertatea religioasă”, în *Centrul European de Studii și Cercetări Juridice, Studii și cercetări juridice europene*, Editura Universul Juridic, 2019, pp. 772-785). De asemenea, faptul că nu există consecințe disciplinare nu înlătură caracterul discriminatoriu al unei fapte. Cum am menționat, aceste condiții impuse de CNCD în Hotărârea 706/2017 nu se regăsesc în definiția discriminării reglementată de legiuitor.

44 În sensul în care, odată stabilit că oficierea slujbelor religioase în unitățile publice de învățământ este discriminatorie, Ministerul Educației era obligat să dispună măsuri de oprire a discriminării – considerată nelegală prin prevederile Constituției României și ale legislației naționale privind combaterea discriminării.

45 Am luat ca reper numărul de copii care nu s-au înscris pentru studiul Religiei în februarie-martie 2015 (singura perioadă când a fost respectată Decizia 669/2014 a Curții Constituționale a României) – 11% din cei aproximativ 2 500 000 de copii înscriși în școlile din învățământul preuniversitar -- dar numărul este mult mai mare.

46 Dosar 132/2018.

Asociația și reprezentantul acesteia (în nume personal) au adresat instanței rugămintea să confirme situația discriminatorie, pe motive de conștiință și de apartenență religioasă și să o sancționeze, astfel încât în unitățile publice de învățământ din România să se respecte dreptul fundamental al copiilor și al cadrelor didactice la egalitate de tratament, în legătură cu dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și astfel, legat de cele sesizate, să nu se mai officieze servicii religioase în incinta unităților publice de învățământ la începutul sau în timpul anului școlar.

Prin Hotărârea 1871/31.05.2019, Curtea de Apel București admite în parte acțiunea și astfel anulează, în parte, Hotărârea 706/2017 a CNCD „în ceea ce privește punctul 2 și mențiunea „cu consecințe disciplinare sau de altă natură” din cuprinsul punctului 3”. Astfel, instanța elimină una din condițiile nelegale pe care CNCD le-a enunțat pentru a califica faptele descrise drept discriminatorii. În interpretarea instanței, dată prin dispozitivul hotărârii, slujbele religioase în școli pot fi organizate doar dacă sunt cerute de părinții copiilor, respectiv de elevii majori și doar dacă nimeni nu este obligat să participe – prin urmare acestea nu pot fi organizate decât în afara programului școlar, la cererea părinților/elevilor majori și cu participare voluntară.

Ministerul Educației nu a formulat recurs împotriva Hotărârii 1871/2019 și astfel aceasta a devenit executorie.⁴⁷

Cu două hotărâri executorii – din care una definitivă, fără a mai exista o cale de contestare – Ministerul Educației era pus în fața unei situații fără precedent în ultimii 30 de ani (de când predarea Religiei a fost introdusă în școlile publice aducând cu ea, ca un cal troian, și prozelitismul religios): era obligat să respecte dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie al copiilor înscriși în școlile publice și al părinților acestora, cel puțin în legătură cu dreptul la egalitate de tratament în fața legii.

8. Ascultând de indicațiile Bisericii Ortodoxe Române, ministrul Educației refuză executarea hotărârilor CNCD, respectiv a Curții de Apel București

În data de 03.09.2019, prin petiția nr. 37/01.09.2019⁴⁸, Asociația s-a adresat ministrului Educației căruia i-a solicitat să dispună ca în unitățile publice de învățământ preuniversitar, din subordinea Ministerului Educației, să nu se mai officieze slujbe religioase.

Prevederile legale pe care Asociația le-a avut în vedere în susținerea petiției sunt: art. 7 din Legea nr. 1/2001 a educației, art. 4 din ROFUIP, aprobat prin Ordinul Ministrului Educației nr. 5079/2016, art. 2, 3, 5, 14, 28 și 29 (nediscriminarea, interesul superior al copilului, dreptul copilului la libertatea de gândire, de conștiință și de religie, dreptul copilului la educație, respectiv scopurile educației), din Convenția Organizației Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului, art. 9 și 14 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, art. 1 al Protocolului nr. 12 la Convenție, art. 3 lit. d. și a din Convenția privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului, art. 4 și 16 din Constituția României, art. 1, 2, 6, 7 și 30 din Legea 272/2004 privind drepturile copilului, republicată

47 Art. 20 din Legea 554/2004 a contenciosului administrativ, modificată și completată.

48 Înregistrată la Ministerul Educației la nr. 10107F/03.09.2019.

în 2014, art. 1, 2 și 3 din OG 137/2000 privind combaterea discriminării, republicată. De asemenea, în petiție Asociația a menționat răspunsul ministrului Educației din 01.11.2016, Hotărârea 706/2017 a CNCD și Hotărârea nr. 1871/2019 a Curții de Apel București (ultimele două fiind acte în judecarea cărora Ministerul Educației a fost parte), acte care reglementau interzicerea oficerii de slujbe și servicii religioase în unitățile publice de învățământ și care impuneau măsuri, în consecință, ale Ministerului Educației.

Prin petiția nr. 39/01.09.2019⁴⁹, Asociația s-a adresat Avocatului Poporului cu solicitarea de a lua măsurile care se impun astfel încât în unitățile publice de învățământ preuniversitar, din subordinea Ministerului Educației, să nu se mai officieze slujbe și servicii religioase.

De asemenea, prin adresa nr. 38/01.09.2019⁵⁰ Asociația a solicitat Patriarhului BOR să transmită preoților aflați în slujba Bisericii Ortodoxe Române să nu mai officieze servicii religioase în unitățile publice de învățământ.

În data de 03.09.2019 reprezentantul Asociației a postat pe pagina personală de facebook un anunț. În atenția elevilor/elevelor, cadrelor didactice și părinților, prin care, anunțând demersurile inițiate, hotărârile obținute și petițiile expediate, a transmis că slujbele și serviciile religioase în școli sunt organizate nelegal.

Anunțul a strâns un număr record de aprecieri (peste 1200), a generat peste 1900 comentarii (și de aproximativ 15 mai multe sub-comentarii) și a fost distribuit de aproape 700 de personae (numărul redistribuirilor fiind, evident, mult mai mare).

Atenția sporită acordată anunțului a făcut ca acesta să fie imediat preluat de mass media națională și locale.⁵¹ În plus, au fost luate interviuri reprezentantului Asociației, copiilor, cadrelor didactice, inspectorilor școlari. Amintesc câteva titluri: „Profesorul care a învins BOR în instanță: « Slujbele religioase în școli sunt organizate nelegal de 30 de ani »”⁵², „Scandal în jurul slujbelor din prima zi de școală. Avocat: « Codul penal interzice asta »”⁵³, „Dispută în prima zi de școală. Cu sau fără slujbă religioasă la deschiderea noului an?”⁵⁴, „Se încinge bătălia între „illegal” și „obligatoriu”: Controverse pe tema slujbelor religioase în școli”⁵⁵, „De ce nu a început anul școlar cu slujbă religioasă”⁵⁶, „Prima zi de școală, cu politicieni și slujbe”⁵⁷, „Andrei Caramitru: Slujbele și acțiunile religioase din școli sunt ilegale. La fel cum este impunerea orei de Religie”⁵⁸. Articolele și reportajele erau favorabile demersurilor Asociației. Copiii intervievați au declarat că „Nimeni nu era atent la ce se explica la slujbele religioase și toată lumea vorbea, râdea”, E plictisitor și neinteresant și atunci să nu se mai facă lucrul ăsta”. Întrebată de ce participă, o elevă a răspuns: „Pentru că eram obligată”⁵⁹.

49 Înregistrată la Avocatul Poporului la nr. 151010/03.09.2019.

50 Înregistrată la Patriarhia BOR la nr. 9130/04.09.2019.

51 Adevărul, Pro Tv, Realitatea Tv, Antena 3, Europa Fm, 9AM, Observatorul prahovean.

52 Adevărul, 04.09.2019.

53 Pro Tv, 06.09.2019.

54 Observatorul prahovean, 08.09.2019.

55 Antena 3, 10.09.2019.

56 Bună ziua Brașov, 10.09.2019.

57 Europa FM, 09.09.2019.

58 9AM, 05.09.2019.

59 A se vedea nota 64, infra.

Demersul Asociației a fost preluat și promovat pe site-ul de informații juridice E - Juridic, la rubrica „Noutăți juridice”⁶⁰, iar pe forumul Softpedia (cel mai mare forum de discuții din România) a fost deschis un topic cu numele „Slujbe religioase în școli”, cu mesajul de inițiere a discuției: „Atâta timp cât la începutul fiecărei inaugurări de an școlar e nelipsită prezența slujbei religioase și parte sine qua non a inaugurării, părerea mea e că această cutumă e un amestec al BOR în laicitatea statului”⁶¹.

Valul de reacții în mass media (și nu numai) a determinat Patriarhia BOR să reacționeze, la rândul ei. În data de 05.09.2019, ca răspuns la demersurile Asociației, Patriarhia BOR a transmis un comunicat de presă publicat pe pagina propriei agenții de știri, basilica.ro⁶², prin care interpretează prevederile legale și constituționale în sens contrar celui pentru care au fost edictate și a anunțat că nu va ține cont de hotărârile CNCD și ale instanțelor de judecată și nici de hotărârea ministrului Educației, din 01.11.2016. Intervenția Patriarhiei a însemnat un abuz de drept, o presiune directă asupra persoanelor direct subordonate BOR aflate în școlile publice, în inspectoratele școlare și în Ministerul Educației (și asupra altor funcționari publici sau demnitari, cum ar fi diriginți, directori, inspectori școlari, sau ministrul Educației) dar și o incitare la desconsiderarea și nerespectarea legii.

Afirmând că „susține săvârșirea slujbelor religioase în unitățile publice de învățământ la începutul anului școlar” sensul comunicatului BOR este unul de impunere a voinței proprii, pe un teritoriu care nu îi aparține și pe care Constituția îl declară separat de treburile BOR: acela al educației publice a copiilor. BOR nu poate impune condiții suplimentare în școlile publice, care nu îi aparțin de drept, cum ar fi cele enunțate în comunicat: „cei care nu doresc să participe la rugăciune sunt liberi să nu participe”, urmând ca părinții, copiii, cadrele didactice care nu doresc să asiste la serviciile religioase să vină sau să plece din școală după cum dorește BOR. În comunicat BOR face trimitere la „unul” dintre principiile care guvernează învățământul preuniversitar, „*principiul asumării, promovării și păstrării identității naționale și a valorilor culturale ale poporului român*” (art. 3, litera h).

În replică, prin adresa nr. 40/05.09.2019, Asociația a transmis BOR că demersul Asociației nu contravine acestui principiu și că promovarea valorilor menționate în principiu nu echivalează cu oficierea slujbelor religioase în școlile publice și nu poate fi făcută în contradicție cu prevederile legale și cu hotărârile instanțelor de judecată, ale autorităților centrale și ale ministrului Educației.

În plus, Asociația a amintit BOR că tot în Legea 1/2011 a educației este statuat „principiul libertății de gândire și al independenței față de ideologii, dogme religioase și doctrine politice (art. 3, lit. m), „principiul echității – în baza căruia accesul la învățare se face fără discriminare” (art. 3, lit. a), „principiul garantării identității culturale a tuturor cetățenilor români și dialogului intercultural” (art. 3, lit. g), „principiul recunoașterii și garantării drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale, dreptul la păstrarea,

60 <https://e-juridic.manager.ro/articole/profesor-slujbele-si-serviciile-religioase-in-scoli-organizate-nelegal-26436.html> (accesat la 08.10.2019).

61 <https://forum.softpedia.com/topic/115351-slujbe-religioase-in-scoli/> (accesat la 08.10.2019).

62 <https://basilica.ro/precizari-cu-privire-la-cadrul-constitutional-si-legal-referitor-la-savarsirea-slujbelor-religioase-in-unitatile-de-invatamant-la-inceputul-anului-scolar/> (accesat în data de 05.10.2019),

la dezvoltarea și la exprimarea identității lor (...) religioase”, (art. 3, lit. i), „principiul asigurării egalității de șanse” (art. 3, lit. j), iar educația are ca finalitate „educarea în spiritul demnității, toleranței și respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului” (art. 4, lit. e).

Prin adresa menționată Asociația a solicitat Patriarhului BOR, încă o dată, să transmită preoților aflați în slujba Bisericii Ortodoxe Române să nu mai officieze servicii religioase în unitățile publice de învățământ și a anunțat intenția de a iniția demersurile pentru retragerea calității de cult recunoscut al BOR. Ar fi urmarea firească a presiunilor repetate pe care le face cu privire la îndoctrinarea religioasă a copiilor în unitățile publice de învățământ, a refuzului sistematic de a respecta hotărârile Curții Constituționale, ale CNCD și ale instanțelor de judecată, a ministrului Educației și a instigărilor la nerespectarea legii, în special cu privire la drepturile copilului (așa cum acestea sunt statuate în Constituția României și în legislația națională și internațională).

A doua petiție adresată de Asociație Bisericii Ortodoxe Române a fost transmisă și Ministerului Educației și Avocatului Poporului pentru echilibrarea presiunii pe care BOR o exercita asupra instituțiilor și autorităților publice.

În data de 06.09.2019 reprezentantul Asociației a publicat un articol în cotidianul *Adevărul*⁶³, care a avut 31000 de vizualizări.

După toate demersurile și hotărârile obținute, anul școlar 2019/2020 a început cu festivități în care, în majoritatea unităților publice de învățământ, directorii au aprobat oficierea de slujbe și servicii religioase încălcând drepturile copiilor și ale cadrelor didactice la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și la un tratament egal în fața legii.

Din informațiile pe care le deținem, câțiva directori de școli nu au mai invitat preoți pentru oficierea slujbelor religioase (printre altele, în județele Brașov, Iași și Constanța), iar din informațiile transmise în mass-media, unele culte (altele decât BOR) care în anii anteriori oficiau slujbe în școlile publice, au decis să officieze astfel de servicii religioase doar la biserică.⁶⁴

Aflat la festivitatea de început de an școlar organizată de Școala gimnazială nr. 79 din București, în data de 09.09.2019, domnul Valer-Daniel Breaz, ministru al Educației, a declarat că „Nu putem să spunem că această slujbă este ilegală (...) Dacă cei din unitatea de învățământ consideră, doresc să cheme un preot pentru a ține o slujbă, nu este absolut nimic ilegal”.⁶⁵ Astfel, ministrul Educației a permis Bisericii Ortodoxe Române să influențeze deciziile inspectoratelor școlare și ale unităților publice de învățământ, în interesul Bisericii și în detrimentul interesului superior al copiilor.

Întrebată în legătură cu oficierea slujbelor religioase în unitățile publice de învățământ din județul Brașov, inspectoarea școlară generală⁶⁶ a răspuns: „*Eu sunt un om credincios*

63 A se vedea nota nr. 42.

64 <https://stirileprotv.ro/educatie/scandal-in-jurul-slujbelor-din-prima-zi-de-scoala-avocat-codul-penal-interzice-asta.html> (accesat în data de 05.10.2019).

65 <https://www.agerpres.ro/educatie-stiinta/2019/09/09/ministrul-interimar-al-educatiei-despre-slujbele-religioase-de-la-ceremoniile-de-incepere-a-noului-an-scolar-nu-sunt-obligatorii-366510> (accesat în data de 05.10.2019).

66 Ariana Bucur

și consider că e firesc să fie binecuvântată unitatea școlară, copiii, părinții, profesorii din unitățile respective”⁶⁷.

De asemenea, aflat la festivitatea de începere a anului școlar, la Colegiul Național „Radu Negru”, Făgăraș, inspectorul școlar general adjunct al județului Brașov⁶⁸ a afirmat: „Eu vreau să vă spun un lucru, că ateismul fără Dumnezeu nu are cum să existe. Așa că de-asta se țin slujbele la începutul anului școlar și nu numai atunci”⁶⁹.

Afirmațiile celor doi funcționari aflați în conducerea instituției care coordonează educația în județul Brașov confirmă necunoașterea prevederilor legale privind educația și a celor privind drepturile copiilor. Ele dau în același timp măsura lipsei de competență a acestora pentru înaltele funcții pe care le ocupă și chiar pentru statutul de cadru didactic

9. Sesizarea Primului Ministru și obținerea unei noi pas prin reacția Avocatului Copilului

Deoarece interesul superior al copilului trebuie să primeze, declarațiile celor trei, făcute în exercitarea atribuțiilor care le revin, și deciziile pe care le-au luat îi fac incompatibili cu funcțiile pe care le ocupă. Prin petiția nr. 45/14.09.2019⁷⁰ Asociația a solicitat Doamnei Prim Ministru al României să dispună, de urgență, eliberarea din funcție a ministrului Educației, a inspectoarei școlare generale și a inspectorului școlar general adjunct, ai Inspectoratului Școlar Județean Brașov, pentru abuz în serviciu, neglijență în serviciu și îndemn la nerespectarea legii în cazul primului dintre aceștia și pentru neglijență în serviciu și incompetență în cazul celor din urmă.

Până la data redactării prezentului articol, petiția Asociației nu a primit răspuns din partea Primului Ministru al României.

În urma sesizării, Avocatul Poporului (prin Avocatul Copilului) a răspuns în data de 20.09.2019⁷¹ comunicând Asociației că s-a adresat Ministerului Educației pentru a supune atenției situația creată și a solicita informații despre stadiul de elaborare a normei de reglementare ce se impune a fi adoptată urmare a hotărârii CNCD. Totodată, Avocatul Poporului a transmis Asociației o copie de pe adresa pe care a înaintat-o secretarului general al Ministerului Educației, domnul Dănuț Ghican.

67 A se vedea supra, nota 49.

68 Ion Negrilă.

69 https://adevarul.ro/locale/brasov/adjunctul-iSj-brasov-ateismul-dumnezeu-nu-existe-de-asta-tin-slujbele-inceputul-anului-scolar-1_5d766c11892c0bb0c6706347/index.html (accesat în data de 05.10.2019).

70 Înregistrată la Cabinetul Doamnei Prim Ministru la nr. 17/12724/16.09.2019.

71 Printre foarte rarele ocazii când o instituție/autoritate publică răspunde la petiții înaintea împlinirii termenului maxim impus prin prevederile legislației de soluționare a petițiilor. Un exemplu similar este cel al ministrului Educației, domnul Mircea Dumitru, care a răspuns pe loc petițiilor Asociației, în urma audienței acordate odată cu înregistrarea petițiilor.

10. Contrar prevederilor legale și hotărârilor CNCD, respectiv a Curții de Apel București, Ministerul Educației susține discriminarea copiilor, a părinților acestora și a cadrelor didactice, în acord cu cerințele BOR

Sfidând și instituția Avocatul Poporului, Ministerul Educației a refuzat să respecte drepturile copiilor, ale părinților și ale cadrelor didactice la egalitatea de tratament și la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și a răspuns Asociației afirmând că „unul din principiile care guvernează învățământul preuniversitar este *principiul asumării, promovării și păstrării identității naționale și a valorilor culturale ale poporului român*” (art. 3, litera h), un răspuns identic cu cel transmis de BOR prin comunicatul de presă deși în adresa de răspuns Ministerul Educației a transmis că răspunde la ambele petiții: la prima și la cea prin care Asociația atenționează asupra abuzului de drept al BOR (în care, de fapt, Asociația a răspuns susținerilor nefondate ale BOR).

Răspunsul Ministerului Educației, care cuprinde 11 puncte din care 9 nu au legătură cu cele două petiții adresate de Asociație, este semnat doar de secretarul general al autorității publice centrale, cel cărui a s-a adresat în mod direct Avocatul Poporului. Răspunsul este nelegal deoarece încalcă prevederile Ordonanței de Guvern nr. 27/2002 privind activitatea de soluționare a petițiilor, cu privire la obligația de cercetare și analiză detaliată a tuturor aspectelor sesizate și obligația de semnare a răspunsului la petiții de către conducătorul autorității publice și de șeful compartimentului care a soluționat petiția.⁷²

11. Concluzii

Studiul de față a urmărit evoluția demersurilor privind asigurarea, în principal, a drepturilor copiilor la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și la egalitatea de tratament în legătură cu referire la oficierea de servicii și slujbe religioase în unitățile publice de învățământ din România.

Demersurile privind drepturile copilului, în direcția enunțată, îndreptate împotriva instituțiilor care au permis violarea drepturilor acestora, dar și împotriva unui actor principal și cu putere în influențarea adoptării deciziilor publice – Biserica Ortodoxă Română -- au generat reacții ale instituțiilor/autorităților publice și ale celorlalți actori implicați.

Reacțiile -- încadrate în categorii precum: piedici, presiuni, abuz de putere (cazul BOR), respingere a solicitărilor sau a demersurilor (cum e cazul unora dintre școlile publice, al inspectoratelor școlare județene și al Ministerului Educației), pe de o parte, respectiv susținere, recunoașterea unor drepturi, implicare (cum e cazul unora dintre cultele recunoscute, al unora dintre școlile publice, al Avocatului Poporului), admiterea unor cereri importante de recunoaștere a unor situații de discriminare și recomandare a unor măsuri de eliminare a lor (cum e cazul CNCD, sau al Curții de Apel București) -- au determinat o evoluție a noțiunii de „drepturi ale copiilor” în conștiința publică românească, sau cel puțin o evoluție a interpretării conceptului de „drepturi ale omului” în măsură să conducă, implicit, la o recunoaștere a drepturilor copiilor.

Nu lipsite de importanță, ba din contra, au fost și reacțiile copiilor, ale părinților

72 Art. 5, respectiv 13.

și ale organizațiilor neguvernamentale care au susținut, direct sau indirect, demersurile Asociației.

O primă concluzie importantă, dar îngrijorătoare în același timp, este faptul că Ministerul Educației și instituțiile subordonate, în toată această însemnată perioadă analizată (mai mare de 15 ani) nu au luat în considerare un imperativ declarat drept principiu în Convenția ONU privind Drepturile Copilului și transpus în reglementare imperativă în România, prin Legea 272/2004 privind drepturile copilului, chiar de la începutul perioadei la care ne raportăm: interesul superior al copilului.

Nu numai că Ministerul Educației și instituțiile subordonate (inspectoratele școlare județene și școlile publice) nu a urmărit interesul superior al copilului, așa cum sunt obligate prin textul legii, dar nu au făcut-o nici după ce au fost, în mod repetat și insistent, sesizate și nici atunci când autorități precum CNCD, Avocatul Copilului, sau instanțe de judecată precum Curtea de Apel București au decis că sunt obligate să o facă. În schimb, au executat rapid și au dat curs la fel de rapid solicitărilor BOR, în interesul acestei organizații, în detrimentul interesului superior al copiilor dat de respectarea drepturilor acestora.

Aflată în acest stadiu, situația trebuie reclamată organismelor internaționale, printre care Comitetului ONU privind Drepturile Omului, respectiv Comitetului ONU privind Drepturile Copilului.

O a doua concluzie privește raportarea tuturor actorilor implicați, sau mai exact neraportarea acestora la dreptul copiilor la libertatea de gândire, de conștiință și de religie.

Din analiza documentelor emise de autoritățile și instituțiile publice, atât a celor de respingere a demersurilor, cât și a celor favorabile, rezultă că drepturile avute în vedere de organismele publice sunt drepturi ale părinților copiilor și ale elevilor majori, nu (și) drepturi ale copiilor ca persoane individuale.

Or, la baza Convenției ONU privind Drepturile Copilului stau două principii umbrelă, interconectate, care însoțesc exercițiul tuturor drepturilor din Convenție: interesul superior al copilului și capacitățile în formare ale acestuia.

Interesul superior al copilului, statuat în articolul 3 al Convenției, afirmă că în toate acțiunile care privesc copiii, întreprinse (printre altele) de instanțele judecătorești, autoritățile administrative sau de organele legislative, interesul superior al copilului va prevala.

Întrebarea „Cine decide asupra luării deciziilor, copilul, familia, sau statul?”, își găsește răspunsul în articolele 5, 18 și 21 ale Convenției: respectarea responsabilităților, drepturilor și îndatoririlor părinților de a asigura, de o manieră corespunzătoare capacităților în continuă dezvoltare ale copilului, îndrumarea și orientarea necesare în exercitarea de către copil a drepturilor recunoscute în Convenție (art. 5), interesul superior al copilului este folosit ca principiu călăuzitor pentru părinți cu privire la creșterea și dezvoltarea copilului (art. 18), respectiv Statele părți trebuie să se asigure că interesul superior al copilului va fi considerentul suprem (art. 21).

Îndrumarea și orientarea acordate de părinți nu derivă din autoritatea lor, ci sunt drepturi și responsabilități ale părinților. Statul trebuie să se asigure că aceștia le exercită în acord cu drepturile copilului.

Prin conceptul de „capacități în evoluție ale copilului”, afirmat în art. 5 al Convenției,

se recunoaște că pe măsură ce copiii se dezvoltă și se maturizează crește și capacitatea lor de a exercita alegerile și controlul asupra propriilor vieți, ceea ce le permite, gradual, să aibă responsabilități în diferite arii ale vieții.

Articolul 14 din Convenția ONU privind Drepturile Copilului confirmă dreptul fundamental al copilului la libertatea de gândire, conștiință și religie (primul paragraf), drept absolut, care este acordat „fiecărei persoane” prin Declarația Universală a Drepturilor Omului, prin Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice și prin convenții regionale. Al doilea paragraf, care reia principiul statuat în articolul 5 al CDC, afirmă respectarea rolului părinților în ceea ce privește „îndrumarea” copilului „într-o manieră corespunzătoare capacităților în evoluție ale copilului”. PIDCP cere respectarea libertății părinților de a asigura educația religioasă și morală a copiilor lor, în conformitate cu propriile lor convingeri, însă în Convenția cu privire la Drepturile Copilului accentul este pus pe libertatea religioasă a copilului, cu o îndrumare a părinților, care să țină cont de capacitățile în evoluție ale copilului. Convenția privind Drepturile Copilului mută accentul pe interesul superior al copilului (copilul devine subiect principal de drept).

Copilul are dreptul la libertatea religioasă, separat de ideea de autonomie, copiii neavând astfel neapărat puterea de a pune în aplicare acest drept (de exercitare a acestui drept). Pe de altă parte, când ajung la o anumită vârstă – în perioada copilăriei – își pot exercita singuri acest drept.

Subiectele avute în vedere de articolul 14, copilul, părinții și statul, generează 3 tipuri de relații drept – obligație: părinți – stat, copil – părinți, copil – stat. Principiul călăuzitor al prevederilor art. 14 îl reprezintă „capacitățile în formare ale copilului” („capacitățile în dezvoltare”⁷³), o aplicație specifică a prevederilor art. 5 -- responsabilitățile, drepturile și îndatoririle părinților de a asigura, de o manieră corespunzătoare capacitățile în continuă dezvoltare ale copilului, îndrumarea și orientarea necesare în exercitarea de către copil a drepturilor recunoscute în Convenție.

În România, copilul care a împlinit 14 ani poate cere încuviințarea instanței judecătorești de a-și schimba felul învățaturii (art. 47 din Legea 272/2004 privind drepturile copilului), iar după împlinirea vârstei de 14 ani are dreptul să își aleagă liber confesiunea religioasă (art. 491 din Noul Cod civil).

În aceeași paradigmă se poate vorbi despre acest drept, *exempli gratia*, în cazul educației religioase în școli. Dreptul la educație religioasă este strâns legat de libertatea de alegere (componentă a libertății religioase). În România părinții sunt cei care aleg pentru copiii lor să fie înscriși pentru studiul religiei, sau să fie scutiți după ce au fost înscriși, sau să fie înscriși pentru o disciplină alternativă (care în România, deocamdată, nu există, deși CNCD s-a pronunțat încă din 2017 în sensul oferirii unei astfel de discipline în unitățile publice de învățământ). De la o anumită vârstă statul trebuie să protejeze dreptul copiilor de a face singuri aceste opțiuni, chiar împotriva dorinței părinților sau a comunității religioase de care aparțin, iar această categorie de drepturi poate fi apărată de stat prin măsuri procedurale (e.g., să reglementeze vârsta de la care un copil poate face astfel de opțiuni).

73 În traducerea românească a CDC, republicată în M. Of. nr. 314/13.06.2001, conceptul „evolving capacities” din varianta originală este tradus prin „capacități în dezvoltare” (art. 5), respectiv „capacități în formare” (art. 14).